

اسناد پارلمانی انگلستان (۱۰)

(تبریز ۱۸۸۹-۱۸۸۸)

(Diplomatic and Consular Reports)

(Tabriz (1888 -1889))

سیروان خسروزاده

دانشجوی دکتری تاریخ دانشگاه پیام نور

وزارت امور خارجه

۱۸۸۹

گزارش سالانه

شماره: ۶۱۱

گزارش‌های کنسولی و دیپلماتیک تجاری و مالی ایران

گزارش‌های مربوط به سال ۱۸۸۹-۱۸۸۸

راجع به تجارت تبریز

پیوست به گزارش پیشین (گزارش سالانه شماره ۴۴۵)

۱۸۸۹

ایران

تبریز

از ژنرال کنسول ابوت به مارکویس سالیسبوری

تبریز، ۲۵ اگوست ۱۸۸۹

سرورم

بدین‌وسیله افتخار دارم گزارش خود را درخصوص تجارت تبریز در سال مالی ۱۸۸۹-۱۸۸۸ همراه با گزارش‌هایی

درخصوص میزان واردات و صادرات این شهر در همین دوره زمانی به خدمت جنابعالی تقدیم نمایم.

با تقدیم بهترین احترامات؛ ویلیام جی. ابوت

[امضا]

گزارشی از تجارت تبریز در سال مالی ۱۸۸۸-۱۸۸۹

رکود قابل ملاحظه‌ای در تجارت محلی روی داده است؛ به طوری که میزان واردات امسال، ۶۶۴۱۹۶ لیره و صادرات، ۴۱۳۶۹۴ لیره بوده و این در حالی است که در سال گذشته، میزان واردات، ۹۱۰۱۰۸ و صادرات، ۵۷۵۰۳۵ لیره بوده است.

اجناس کتانی

اجناس کتانی منچستر هنوز هم در بازار تبریز از برتری برخوردار است. واردات از روسیه به طور کامل متوقف شده است؛ بازرگانان این وضع را نتیجه افزایش نرخ روبل می‌دانند. میانگین نرخ روبل از ۹/۵ روبل به ۱۲/۵ روبل در برابر هر لیره استرلینگ ترقی پیدا کرده و این امر باعث شده تا واردات از روسیه، مقرون به صرفه نباشد.

تقاضا برای منسوجات پشمی تا اندازه‌ای کمتر شده و امسال تنها نصف آن میزانی وارد شده که در سال مالی ۱۸۸۷-۱۸۸۸ وارد این شهر شده بود.

اگرچه واردات پارچه‌های توری طلائی دوباره افزایش یافته، با این حال، بازرگانان به من اطمینان داده‌اند که تجارت این محصول در شرایطی بسیار نامطلوب قرار دارد و افزایش واردات فعلی، پایدار نخواهد ماند.

شکر فرانسه در حال حاضر وارد بازار نمی‌شود و روس‌ها از انحصار عرضه شکر به این بازار بهره‌برداری می‌کنند.

ارزش ارز اروپایی به گونه‌ای روزافزون بالا می‌گیرد و در حال حاضر، ۳۴/۵ قران برابر با یک لیره استرلینگ است که با دورنمایی که مشاهده می‌شود، این میزان در آینده باز هم ترقی خواهد نمود.

بانک نیو اورینتال، که مؤسسه‌ای با مسئولیت محدود است، در این شهر، شعبه‌ای افتتاح نموده اما با توجه به تازگی کار و فعالیت بانک در ایران، پیش‌بینی میزان موفقیت این بانک در آذربایجان کاملاً غیرممکن است.

در گزارش قبلی‌ام به موانع و کمبودهای شکل‌گیری بانک در این کشور اشاره کردم که ظاهراً درست به نظر می‌رسند. هم‌چنین به طور مکرر، به‌ویژه در آخرین گزارشم، خاطرنشان ساختم که وضعیت راه‌ها در این کشور از اهمیتی فوق‌العاده برخوردار است و قبل از انجام هرگونه اصلاحات در این کشور، باید به ساخت و اصلاح جاده‌ها اقدام نمود.

ظاهراً دولت ایران از اهمیت این موضوع آگاه شده و در حال حاضر دو پروژه را مورد توجه قرار داده است؛ نخست، جاده‌ای است از مرز بایزید و از طریق خوی و تبریز به قزوین و از آنجا به پایتخت، و دوم جاده آستارا به اردبیل است.

مهندسان با تجربه اروپایی هم‌اینک مشغول ارزیابی و بررسی این راه‌ها و تنظیم و برآورد هزینه‌های ساخت آن‌ها می‌باشند.

اگر این پروژه‌ها عملی شوند، آذربایجان برای اهداف و مقاصد تجاری و بازرگانی از سواحل دریای سیاه و خزر، قابل دسترس‌تر خواهد بود. من در گزارش پیشین به طور جامعی گزارش‌هایی درخصوص وضعیت فعلی راه‌ها نوشته‌ام و لذا تکرار آن‌ها را غیرضروری می‌دانم.

فهرست واردات ۱۸۸۸ تا ۱۸۸۹م.

توضیحات	ارزش به پوند	نوع اقلام
کالاهای ساخت منچستر. ۱۷۰ عدل هم از مسکو وارد می‌شود.	۲۵۵۰۱۷	اجناس کتان رنگی
کالاهای ساخت منچستر. ۱۷۰ عدل هم از مسکو وارد می‌شود.	۱۳۸۲۰۵	اجناس کتان ساده
از برادفورد وارد می‌شود.	۳۶۰۰۰	پارچه‌های پشمی
از اتریش و آلمان وارد می‌شود.	۴۶۶۸۰	البسه و پشم
از فرانسه، آلمان، و ایتالیا	۸۵۰۰	ابریشم و مخمل
از باواریا	۲۲۸۶۰	توری و نخ
از آلمان، اتریش و فرانسه	۲۴۱۷۲	وسایل خرازی
از اتریش، آلمان و روسیه	۲۴۴۹۴	شیشه و بلورآلات
از روسیه	۲۸۱۹۴	شکر
از اتریش	۲۰۸۵	کبریت
از روسیه	۱۹۷۲	فلزآلات
از روسیه	۴۶۰۰	نفت
از هلند	۵۸۸۹۲	چای
از فرانسه	۹۱۷	مشروب
از اتریش	۲۴۴۸	کاغذ
از عثمانی	۱۴۸۰	دارو
--	۷۷۰۰	سایر اقلام
	۶۶۴۱۹۶	حاصل جمع واردات

فهرست صادرات از ۱۸۸۸ تا ۱۸۸۹م.

توضیحات	ارزش به پوند	نوع اقلام
از آذربایجان به روسیه صادر می‌شود.	۲۷۰۰۰	کتان
از آذربایجان به روسیه	۱۴۳۱۴	پارچه کتان ساده
از آذربایجان به روسیه	۲۶۰۰	پارچه‌های کتان رنگی
از آذربایجان به روسیه	۲۲۲۱۵۰	میوه‌های خشک (خشکبار)؛ کشمش (۱۵۰۰۰ پوند) بادام (۵۱۰۰۰ پوند) زردآلو (۲۱۱۵۰)

از آذربایجان به روسیه و ترکیه	۱۲۸۸۵	چرم
از شیراز به روسیه و ترکیه	۲۷۸۰۸	تنباکوی قلیان
از شیراز به روسیه و ترکیه	۶۸۶	تنباکوی سیگار
از شیراز به روسیه و ترکیه	۲۱۲۰	ادویه جات
از شیراز به روسیه و ترکیه	۵۲۶۰	چای
تولید در رشت و صادر از رشت	۳۷۷۱	پارچه
از رشت	۵۲۶۰	خز
از رشت	۲۷۲۲۰	برنج
از رشت	۴۰۱۷۲	فرش
از رشت	۱۵۹۴۸	شال
از رشت	۶۵۰۰	سایر اقلام
	۴۱۳۶۹۴	حاصل جمع صادرات

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

FOREIGN OFFICE.
1889.
ANNUAL SERIES.

NO. 611.
DIPLOMATIC AND CONSULAR REPORTS ON TRADE
AND FINANCE.

PERSIA.

REPORT FOR THE YEAR 1888-9
OF THE
TRADE OF TABREEZ.

REFERENCE TO PREVIOUS REPORT, Annual Series No. 445.

*Issued during the Recess and Presented to both Houses of Parliament
by Command of Her Majesty.*

LONDON:
PRINTED FOR HER MAJESTY'S STATIONERY OFFICE,
BY HARRISON AND SONS, ST. MARTIN'S LANE,
PRINTERS IN ORDINARY TO HER MAJESTY.

And to be purchased, either directly or through any Bookseller, from
BYRE & SPOTTISWOODE, EAST HAMMERS STREET, FLEET STREET, E.C., and
82, ABERDEEN STREET, WESTMINSTER, S.W.; or
ADAM AND CHARLES BLACK, 6, NORTH BRIDGE, EDINBURGH; or
HODGES, FIGGIS, & Co., 104, GRAFTON STREET, DUBLIN.

1889.

[C. 5895-14.]

Price One Halfpenny.

وزارت امور خارجه

۱۸۹۰

گزارش سالانه

شماره: ۷۹۸

گزارش‌های کنسولی و دیپلماتیک تجاری و مالی

ایران

گزارش منتهی به ۲۱ مارس ۱۸۹۰

راجع به تجارت تبریز

پیوست به گزارش پیشین (گزارش سالانه شماره ۶۱۱)

ایران

تبریز

از ژنرال کنسول استوارت به مارکوس سالسبوری

تبریز ۱۶ سپتامبر ۱۸۹۰

سرورم!

مفتخرم بدین وسیله گزارش خود را درخصوص تجارت تبریز و شمال غرب ایران برای سال منتهی به ۲۱ مارس ۱۸۹۰م، برای اطلاع جنابعالی تقدیم دارم. سال به پایان خود نزدیک می‌شود و باید کلیه محاسبات تجاری در تبریز تا قبل از اعتدال بهاری به انجام برسند، بنابراین ناچارم با این سیستم ایرانی کنار بیایم. من در بدو ورودم به تبریز در پایان فوریه، منصب کنسولی خود را برعهده گرفتم. مقامات محلی در گردآوری آمارهای تجاری، هیچ کمکی به من نکردند، بنابراین ناچار شدم شخصاً اقدام به جمع‌آوری این آمارها نمایم و بنابراین نمی‌توانستم گزارش فعلی را زودتر آماده و تقدیم دارم.

[امضا]

سی. ای. استوارت

ایالت آذربایجان

گزارش تجارت تبریز و شمال غرب ایران برای سال منتهی به ۲۱ مارس ۱۸۹۰م.

با توجه به اینکه گزارش حاضر، نخستین گزارش من به عنوان جنرال کنسول در تبریز می‌باشد، مناسب می‌دانم علاوه بر گزارش تجاری اولیه که تقدیم می‌دارم، شرح کوتاهی نیز از ایالت آذربایجان ایران به مرکزیت تبریز، و نیز جمعیت، تولیدات، و ظرفیت‌های تجاری آن بیان نمایم. ایالت آذربایجان در شمال غرب ایران واقع شده است. این ایالت در شمال با ایالت ماورای قفقاز روسیه، در غرب با پاشانشین‌های ارزروم و وان، و در شرق تا اندازه‌ای با دریای خزر و دیگر مناطق ایرانی و در جنوب کاملاً با ایالات ایران هم‌مرز است. در بخش دریای خزر، بندر آستارا واقع است که روسیه در تابستان هفته‌ای یک‌بار و در زمستان‌ها هر دو هفته یک‌بار، کشتی‌های بخاری بازرگانی خود را به این بندر روانه می‌کند.

جمعیت و وسعت

آذربایجان ایالت بسیار بزرگی است که طول آن در بیشترین حد خود از شمال به جنوب، ۲۷۵ مایل، و عرض آن در بیشترین اندازه خود از شرق به غرب، ۲۴۰ مایل می‌باشد. این منطقه، حدود ۴۳۵۰۰ مایل مربع و جمعیت آن، حدود ۲ میلیون نفر برآورد می‌شود. به دست آوردن یک برآورد دقیق از نفوس آذربایجان، غیرممکن است اما میزان فوق نسبتاً برآورد درستی است. آذربایجان به‌ویژه در نیمه غربی خود نسبت به دیگر بخش‌های ایران از تراکم جمعیت انبوه‌تری برخوردار است.

نژاد و زبان

جمعیت این ایالت، متشکل از عناصر متنوع و گاه دشمن با یکدیگر می‌باشد. بخش عمده جمعیت ایالت، متعلق به قبایل گوناگون نژاد ترک است، که به زبان ترکی تکلم می‌نمایند که شباهت بسیار زیادی به ترکی رایج میان مردم ایالت ماورای قفقاز روسیه دارد. در عین حال، تفاوت قابل توجهی با زبان ترکی رایج در قسطنطنیه دارد و به همان شکل، متفاوت با ترکی رایج در بخارا و مناطق خاوری‌تر است. اما امتیاز ترک‌های آذربایجان در این است که زبانشان واسطه‌ای میان دیگر زبان‌های مختلف ترکی است. آنان می‌توانند چه در قسطنطنیه و چه در بخارا با امتیازی که زبانشان دارد، کار خود را پیش برند و این برای تاجران و بازرگانان امتیازی مهم به حساب می‌آید. سایر جمعیت ایالت را کردها با ۴۵۰۰۰۰ نفر جمعیت، ایرانی‌ها، و مسیحیانی از دو نژاد نسطوری آسوری و ارمنیان تشکیل می‌دهند که آشوریان ۴۴۰۰۰ و ارمنیان ۲۸۸۹۰ و در مجموع ۷۲۸۹۰ نفر می‌باشند. علاوه بر این، تعدادی یهودی و ۱۲۰ اروپایی و آمریکایی از ملیت‌های گوناگون نیز در این ایالت زندگی می‌کنند.

علاوه بر ترکی که زبان اکثریت آذربایجان است، فارسی که زبان رسمی است نیز توسط تمامی طبقات بالا و از جمله کسانی که سرگرم تجارت هستند، مورد استفاده قرار می‌گیرد. کرمانجی یا کردی، و زبان تالشی که یک زبان قدیمی ایرانی و متفاوت با زبان جدید ایرانی است و دیگر ایرانیان نمی‌توانند آن را بفهمند، در حومه دریای خزر و برخی روستاهای پراکنده در ایالت تکلم می‌شود. زبان آسوری مورد استفاده

نسطوریان است که نزدیک به زبان آرامی کتاب دانیال پیامبر است. در پایان باید به زبان ارمنی اشاره کرد که توسط ارمنیان مورد استفاده قرار می‌گیرد.

درآمد

درآمد مالیاتی سالانه ایالت براساس نرخ فعلی ارزی، ۳۸۵۶۷۴ لیره تخمین زده می‌شود. این درآمد، هنگفت نیست، و می‌تواند به آسانی تأدیه گردد. اما شیوه جمع‌آوری آن، ظالمانه است. حالاتی غیرقانونی در شیوه بستن و گرفتن مالیات توسط مأموران جمع‌آوری مالیات وجود دارد. مشکل اصلی در نبود یک شیوه خاص و منفرد در جمع‌آوری مالیات است. هر گروه از روستاییان به روشی متفاوت، مالیات می‌پردازند. حتی بر اقلامی که مشمول پرداخت مالیات هستند، در مناطق مختلف، مالیاتی متفاوت بسته می‌شود. یک سیستم غیررسمی و به‌خوبی سازمان یافته برای جمع‌آوری مالیات، مزیت بزرگی به حساب می‌آید و در چنین صورتی حتی برآورد اضافی از مالیات نیز می‌تواند با دردسر کمتری جمع‌آوری گردد.

حبوبات

آذربایجان انبار غله ایران است. حاصل‌خیزترین خاک و آب کافی برای آبیاری را داراست؛ میزان آب در شرق ایالت نه تنها کم نمی‌شود، بلکه به وفور وجود دارد.

رودخانه‌ها

چندین رودخانه، این منطقه را آبدهی می‌کنند؛ نخست: رودخانه ارس در شمال که برای مدت زمانی دور و دراز، مرز میان ایران و روسیه بوده، رودخانه‌ای پرحجم و قابل توجه به شمار می‌رود. این رودخانه پس از وارد شدن از خاک روسیه، به رود کور یا سایروس که به دریای خزر در جنوب باکو می‌ریزد، وارد می‌شود. قزل اوزن تقریباً رود مهمی است که بخش بزرگی از جریان آب آن از آذربایجان می‌گذرد و حجم بزرگی از آب را با خود می‌آورد که در شرق رشت وارد دریای خزر می‌شود. بخش پایینی این رودخانه به سفیدرود تغییر نام می‌دهد. در کنار این دو رودخانه که به دریای خزر می‌ریزند، رودخانه‌های کوچکی نیز وجود دارند که برای آبیاری مفید هستند. این رودخانه‌ها به دریاچه ارومیه می‌ریزند. رودخانه‌ای که به طور کلی حومه تبریز را آبیاری می‌کند، رودخانه آجی چای است. آب این رودخانه، بدمزه است و قابل شرب نیست اما غلات خوبی از این آب، حاصل می‌شود. هرکسی با بررسی نقشه این بخش از جهان متوجه شبکه نادری از دریاچه‌های بزرگ می‌شود که در ارتفاع زیادی از سطح دریا واقع شده‌اند. این دریاچه‌ها عبارت‌اند از دریاچه ارومیه (که ۴۱۰۰ پا^۱ از سطح دریا ارتفاع دارد)، دریاچه وان، و دریاچه گوگچه. دریاچه وان در قلمرو ترکیه و دریاچه گوگچه در قلمرو روسیه قرار دارد که هر دو در مرز آذربایجان هستند.

با توضیحاتی که داده شد، باید گفت دریاچه ارومیه، بزرگترین و مهم‌ترین این دریاچه‌هاست. این دریاچه، ۸۴ مایل^۲ طول و ۲۴ مایل عرض دارد و احتمالاً شورترین ذخیره آبی جهان و پرنمک‌تر از دریای مرده (بحر المیت) است. آب این دریاچه، ۲۲ درصد نمک دارد. شمالی‌ترین سواحل این دریاچه به وسیله

۱. هر پا برابر با ۱۲ اینچ و معادل تقریباً ۳۰/۴۸ سانتی‌متر است.

۲. هر مایل، ۱/۶ کیلومتر است.

لایه سفیدی از نمک که در برابر خورشید می‌درخشد، پوشانده شده است. عقیده بر این است که هیچ موجودی قادر به زنده ماندن در این دریاچه نیست، اما گونه‌های ریزی از نوعی ماهی ژله‌ای در این آب‌ها وجود دارد. جویبارهای زیادی از کوه‌های کردستان در مرز ترکیه سرازیر می‌شوند که منطقه‌ای سبز و بسیار حاصل‌خیز میان این کوه‌ها و دریاچه ارومیه به وجود آورده‌اند. این بخش بیشتر از آنکه جزئی از ایران به نظر برسد، به هند می‌ماند.

آب و هوا

اما آب و هوای آن در زمستان بسیار خشن است. اختلاف دما میان شب و روز و تابستان و زمستان بسیار فاحش است. تمام منطقه در ارتفاعی زیاد واقع شده و ارتفاع از سطح دریای نقاط آن در جاهایی به ۴۰۰۰ و در جاهایی دیگر به ۵۰۰۰ پا می‌رسد. بارش برف در زمستان بسیار زیاد است. عبور و مرور در دشت‌ها در زمستان، گاه برای هفته‌ها دشوار می‌شود در حالی که مناطق کوهستانی برای دوره‌های قابل توجهی مسدود می‌گردد. در شب‌های زمستانی، درجه حرارت غالباً زیر صفر می‌رود اما در طول روز، دما به طور قابل توجهی بالاست و معمولاً به ۲۸ تا ۳۰ درجه فارنهایت می‌رسد و این میزان با تابش خورشیدی بیشتر هم می‌شود. برخی از مردم از شدت سرما زمستان‌ها هنگام عبور از گذرگاه‌ها جان خود را از دست می‌دهند. آب و هوای زمستانی این منطقه را می‌توان با کانادا مقایسه کرد، اما هوای تابستان آن را می‌توان به هوای شمال هند نزدیک دانست؛ با این تفاوت که در این جا به دنبال روزهای گرم، شب‌هایی سرد و حتی منجمدکننده وجود دارد.

در تابستان به واسطه حاصل‌خیزی بیش از حد، هر محصولی رشد می‌کند؛ به ویژه میوه‌هایی چون هلو، زردآلو، گردو، آلو، سیب، گلابی، به، ازگیل، گیلان، گیلان، گونه‌هایی از ملون و خیار نیز به وفور وجود دارند. تنباکو نیز در این ناحیه تولید و به ترکیه صادر می‌شود، اگرچه عموماً کیفیت بالایی ندارد. کتان نیز تولید می‌شود البته در مقادیری جزئی که آن هم از کیفیت خوبی برخوردار نیست.

در ناحیه ساحلی مجاور دریای خزر، گرما در تابستان زیاد است. زمستان‌ها کوتاه و نسبتاً معتدل و بارش برف در آن‌ها قابل ملاحظه است اما فقط برای چندین هفته باقی می‌ماند و در این فصل، گاه به سختی بتوان اثری از برف را در سواحل دید. این درحالی است که با سوار شدن بر اسب و چند ساعت دور شدن از ساحل می‌توان مناطق اطراف را پوشیده از برف دید. در این ناحیه ساحلی، بارش باران، فراوان است و جنگل‌های زیادی وجود دارند؛ جنگل‌های بلوط، نارون قرمز، راش، و بیشتر درختان اروپایی این جا نیز وجود دارند. چوب شمشاد با کیفیت خوب نیز موجود است، اما درختان حومه دریا تا اندازه زیادی قطع و از طریق روسیه به انگلستان صادر شده‌اند. مقادیر قابل توجهی شمشاد هنوز یافت می‌شوند اما اصولاً در مکان‌هایی صعب‌العبور و غیرقابل دسترس قرار گرفته‌اند و از آن جا که هیچ جاده‌ای وجود ندارد، انتقال آن‌ها به ساحل دریا ناممکن است. برنج نیز تولید و در حجمی اندک صادر می‌گردد.

تنباکو

تنباکو با کیفیت خوب که اصولاً بذر آن از ترکیه می‌رسد، نزدیک دریا عمل می‌آید و برای تهیه سیگار به روسیه صادر می‌شود، اما این صنعت بیش از آنکه به آذربایجان متعلق باشد، به رشت تعلق دارد.

محصولات طبیعی

در نواحی ساحلی دریا هم‌چنین درختان شاه‌توت به‌وفور وجود دارد. ابریشم نیز به میزانی فراوان تولید می‌شود. صنعت ابریشم نیز بیشتر به رشت متعلق است تا به آذربایجان. اگرچه ابریشم در اینجا تولید می‌شود اما اگر شیوع بیماری میان کرم‌های ابریشم شمال ایران نبود، تولید ابریشم در وسیع‌ترین حجم صورت می‌گرفت.

حبوبات

گندم، چاودار و جو در حجم بسیار خوبی تولید می‌شوند. چنانچه راه و جاده وجود می‌داشت، گندم و جو در اندازه‌ای قابل توجه صادر می‌شدند اما فقدان راه، این امر را غیرممکن ساخته است. در جنوب منتهی‌الیه دریاچه ارومیه اکنون گندم را به نرخ $10s^1$ در برابر 1000 پوند^۲ (یعنی حدود نیم تن) می‌فروشد و حال آنکه در تبریز همین میزان را 1 لیره و 12 شیلینگ به فروش می‌رسانند. اگرچه نرخ اخیر، بسیار بالاست، محصول امسال نیز به طور قابل توجهی پایین‌تر از حد میانگین بوده و همین، موجب بیشتر بالا رفتن قیمت محصول شده است.

راه‌ها

گفت‌وگوهای بسیاری از احداث جاده‌ای از قزوین در نزدیکی تهران به مرز ترکیه از طریق تبریز برای رسیدن به راهی که ترکیه از ترابوزان و ارزروم کشیده، در میان است اما تاکنون اقدامی صورت نگرفته است. درخصوص احداث راهی از تبریز به بندر آستارا از طریق اردبیل نیز مبالغی جمع‌آوری شده و نیز گفت‌وگوی زیادی صورت گرفته، اما در این مورد نیز نتیجه‌ای حاصل نشده است. در صورت احداث چنین راهی، تمام ایالت از مزایای آن بهره‌مند خواهند شد.

وسایل ارتباطی

پیامون طول دریاچه، از شمال به جنوب، می‌توانست به عنوان راه ارتباطی مورد استفاده قرار گیرد، اما در این دریاچه بزرگ، تنها سه کشتی کوچک وجود دارد که مالکیت آن در انحصار محض حاکم مراغه قرار دارد. او مالک این سه کشتی است که هرکدام استعداد حمل 20 تن کالا را دارند. یکی از این سه کشتی، هفته‌ای سه بار بندری کوچک نزدیک ارومیه در ساحل غربی دریاچه را به قصد بندری در سمت شرقی مراغه ترک می‌کنند. این کشتی‌ها در جریان قراردادی با مبلغ 800 لیره در سال به یک مقاطعه‌کار اجاره داده شده است. تردد این کشتی‌ها که تماماً از طریق دریاچه صورت می‌گیرد نسبتاً کم به نظر می‌رسد. آنچه ضروری است وجود یک یا دو کشتی بخار کوچک برای انتقال گندم و جو ارزان مناطق جنوبی دریاچه به تبریز و خوی (شهری واقع در شمال دریاچه که غلات در آن نسبتاً گران است) می‌باشد. تنباکو، مازو و کشمش، می‌توانند با سودی قابل توجه از این منطقه وارد شوند. کالاهایی که آوردنشان از ساوجبلاغ در جنوب دریاچه به تبریز، 6 روز طول می‌کشد، با انتقال به وسیله یک کشتی بخار در عرض چند ساعت از

۱. به نظر می‌رسد s ، علامت اختصاری شیلینگ باشد.

۲. هر پوند، $452/5$ گرم است

طریق دریاچه عبور داده شده و روی هم رفته در عرض دو روز به تبریز یا خوی رسانده شود. سودی که به وسیله یک یا دو کشتی بخار در این خصوص به دست آید، بسیار زیاد خواهد بود. بسیار مطلوب خواهد بود اگر امتیاز فعالیت دو کشتی بخار در دریاچه به دست آید. تنها مسیری که برای قادر ساختن فعالیت مطلوب این کشتی‌ها ممکن است مورد نیاز باشد، حدود نیم مایل مسیر لجنی در منتهی الیه شمال دریاچه است. هشدار داده شده که نمک فوق‌العاده آب دریاچه، دیگ‌های بخار کشتی را خراب می‌کند، اما ممکن است استفاده از آن‌ها ضروری نباشد. نهرها و جویبارهایی که به دریاچه می‌ریزند، آب تازه کافی برای دیگ‌های بخار کشتی‌ها فراهم می‌سازند.

فهرست واردات از ۲۱ مارس ۱۸۸۹ تا ۲۱ مارس ۱۸۹۰

نوع اقلام	میزان وارده از اروپا به جز روسیه (به پوند)	میزان وارده از روسیه (به پوند)	توضیحات
کالاهای کتان، خاکستری و ساده	۱۷۳۳۳۳	_____	کالاهای ساخت منچستر
اجناس کتان، رنگی و ماشینی	۳۲۸۵۰۳	۴۰۰۰	ساخت منچستر به استثنای ۱۹۶ عدل که از روسیه وارد شده است.
اجناس پشمی براد فورد	۳۰۰۰۰	_____	از براد فورد و انگلستان
پارچه‌های پشمی	۴۴۴۸۳	۲۰۰۰	از اتریش، آلمان و روسیه
ابریشم و مخمل	۱۰۶۰۰	_____	از فرانسه، آلمان و ایتالیا
توری‌ها و نخ‌های طلایی	۱۲۵۰۰	_____	از باواریا وارد می‌شود. کیفیت این اجناس، بسیار نامرغوب است. این محصولات در کیفیتی بهتر با استقبال مواجه می‌شود.
شیشه و بلوريات	۲۲۶۰۰	۱۱۶۸۰	از اتریش، آلمان و روسیه
شکر	۵۸۸۰	۳۰۲۷	از فرانسه و روسیه
کبریت	۷۰۶۲	_____	از اتریش
فلز، فرش، برنج (فلز) و آهن	۷۲۵	۱۶۸۰	عمدتاً از روسیه
نفت	_____	۶۵۸۳	از باکوی روسیه
چای	۱۰۷۱۲۰	_____	از لندن و آمستردام، عمدتاً از لندن

به استثنای مقدار کمی ویسکی اسکاتلند، عمدتاً از فرانسه وارد می‌شود.	_____	۱۹۰۰	مشروبات
از اتریش و روسیه	۲۵۲۰	۱۱۰۳	کاغذ
از اتریش و روسیه	۱۵۰	۱۳۵۷	دارو و دوا
از آلمان، اتریش، فرانسه و روسیه	۹۰	۳۱۱۰۳	لوازم خرازی
	۳۱۶	۳۶۰	پارچه‌های کتانی (یا جامه زیر)
از انگلستان و روسیه	۷۲۵	۳۶۰	محصولات کنسروی و شور شده
از آلمان	_____	۹۰۳۲	نخ و روبان و توری
	_____	۷۲۰	وسمه
ترکیه	_____	۱۸۰	تنباکو
	_____	۲۸۵	ادویه‌جات
از اتریش و روسیه	۲۲۰	۵۰۶	اجناس چوبی، عمدتاً چوب خمیده، صندلی و قاشق‌های چوبی
	۲۷۰	۱۱۰	شمع
	_____	۱۰۰	کتاب
	۱۱۱۰	۲۴۱۸	سایر اقلام
	۶۱۵۵۱	۷۹۲۳۴۰	حاصل جمع
	۸۵۳۹۸۱		حاصل نهایی

فهرست صادرات از ۲۱ مارس ۱۸۸۹ تا ۲۱ مارس ۱۸۹۰

توضیحات	میزان صادره به روسیه	میزان صادره اروپا به استثنای روسیه	نوع اقلام
	۱۰۰۰۰	۴۹۱۰	کالاهای کتانی ساده
	۲۶۳۳	_____	کالاهای کتانی رنگی
	۶۶۶۷	_____	کتان خام
	۱۴۰۰۰۰	۱۰۰۰۰	کشمش
	۶۶۶۶	_____	خشکبار، زردآلو، آلو، و غیره
	۵۰۰۰۰	_____	بادام
	۶۶۶۷	_____	پسته
	۱۳۵۰۳	_____	پوست و چرم
نزدیک دریای خزر تولید می‌شود.	۹۶۰	_____	تنباکو برای سیگار
از شیراز و از طریق آذربایجان صادر	۱۲۰	۳۶۲۹۰	تنباکو برای استعمال در قلیان

می شود.			
عمدتاً از انگلستان وارد و به روسیه صادر می‌شود.	۵۵۱۷	_____	چای
در حومه دریای خزر تولید می‌شود.	۳۳۳۴	_____	برنج
عمدتاً به انگلستان و ایالات متحده	۴۰۰۰	۴۲۲۶۰	فرش
	۲۹۰	۱۷۲۲۲	شال
	۵۰۰۰	_____	خز و پوست بره
اقلامی که به ایران وارد و سپس صادر می‌شوند.	۴۲۰۰	۸۰۰	تولیدات مستعمراتی هم‌چون کافه و قفل
	۹۴۰	۵۰	زرنیخ
	۱۲۰	_____	صمغ عربی
	۱۰۰۰	_____	مازو
	_____	۱۰۰۰	پشم
	۵۱۰	۸۵	رنگ
چنانچه کرم ابریشم دچار بیماری و مشکلات نشود، میزان صادرات بیشتر خواهد شد.	_____	۴۸۰۰	ابریشم خام
	۱۰۵۲	_____	موم زنبور عسل
در دیگر بخش‌های ایران تولید می‌شود. و از طریق آذربایجان صادر می‌گردد.	_____	۳۵۰۰	منسوجات ابریشمی
	۴۲۶۰	۲۱۰۰	سایر اقلام
	۲۶۶۴۳۹	۱۲۳۰۱۷	حاصل جمع
		۳۸۹۴۵۶	حاصل نهایی

حاصل کل واردات و صادرات، ۱۲۴۳۳۴۷ لیبره می‌باشد.

حجم کلی واردات، ۸۵۳۸۹۱ لیبره تخمین زده می‌شود که بیشتر از میزان سال ۱۸۸۸-۱۸۸۹ می‌باشد که حدود ۶۶۴۱۹۶ لیبره بوده است، اما میزان صادرات، زوال قابل ملاحظه‌ای یافته و به ۳۸۹۴۵۶ لیبره در برابر ۴۱۳۶۹۴ لیبره سال ۱۸۸۸-۱۸۸۹ رسیده است. با این حال، حجم کلی تجارت، افزایش یافته و به ۱۲۴۳۳۴۷ لیبره در برابر ۱۰۷۷۸۹۰ لیبره رسیده است. با توجه به آمار فوق، اگرچه واردات کالا به طور قابل توجهی نسبت به میزان سال قبل افزایش پیدا کرده، اما به واسطه حالات مداوم افلاس و تقلبی که به واسطه رشوه‌خواری مقامات در این بازار روی می‌دهد، کار و کسب، پیشرفتی ندارد. این اوضاع، محدودیتی تجاری ایجاد خواهد کرد که منجر به کاهش حجم تجارت در سال جاری خواهد شد. با این حال می‌توان گفت، صعود قران نقره می‌تواند تا اندازه‌ای به نفع واردات باشد.

مبادلات مربوط به قران است که پول رایج مملکت می‌باشد. برای چندین سال ارزش قران به میزان ۳۴ و ۳۵ در برابر هرپوند استرلینگ بود. اما صعود چشمگیر قیمت نقره، این میزان را به ۳۰ قران در برابر هرپوند استرلینگ رساند. این روال، میزان تجاری صادرات کالا را به طور جدی تحت تأثیر قرار داده است؛ وضعیتی که ادامه خواهد داشت.

هم‌چنین بالا رفتن نرخ ۵۰ درصدی روبل کاغذی در عرض دو سال به طور جدی تجارت روسیه را تحت تأثیر قرار داده و احتمالاً روند واردات شکر از روسیه را مختل خواهد نمود و واردات شکر از فرانسه به جای روسیه با صرفه‌تر خواهد بود.

شعبه بانک نیو اورینتال جدید که در سال ۱۸۸۹م. آغاز به کار کرده بود، در ۱۸۹۰ بسته شد و با کلیه فعالیت‌هایش به بانک شاهنشاهی ملحق شد که شعبه‌ای از آن در پایان سال مورد بحث در گزارش حاضر (سال منتهی به ۲۱ مارس ۱۸۹۰) در تبریز گشایش یافت. بانک شاهنشاهی ایران فعالیت مطلوبی دارد؛ اگرچه مردم با تسهیلات این بانک، آشنایی زیادی ندارند اما بدون شک به مرور زمان متوجه اهمیت امتیازات ارائه شده خواهند شد.

در وضعیت فعلی ارزی، واردات نقره برای ضرب مسکوکات صورت نمی‌گیرد،^۱ بنابراین بانک شاهنشاهی ایران از صدور تذکرهاى بانکی به جای سکه نقره در رفع مطالبات مردم، نگران است. در واقع مردم با ارائه این تذکریه‌ها به بانک، مطالبات خود را به صورت سکه نقره دریافت می‌دارند و نگرانی بانک، از این است که سکه‌های نقره کافی برای پرداخت به تمام کسانی که تذکرهاى بانکی ارائه می‌دهند، وجود نداشته باشد؛ با این حال، ممکن است بانک شاهنشاهی، حاضر به پرداخت مطالبات مردم به صورت سکه طلا باشد. اما ایرانی‌ها به سیستم پول طلا که سابقاً باب بود و مدت زیادی است که برچیده شده، عادت ندارند، و چه بسا امروزه از پذیرفتن آن خودداری کنند.

برآورد درآمد ایالت آذربایجان برای سال منتهی به ۲۱ مارس ۱۸۹۰

«مالیات» (که شامل مالیات‌های نقدی زمین، اجاره زمین‌های سلطنتی، مالیات چهارپایان، و مالیات‌های تجاری است)، برابر با ۷۵۰۰۰۰ تومان، برابر با نرخ فعلی هر سه تومان = یک پوند استرلینگ، مالیات نقدی ۱۵۲۰۰ خروار غلات (هر خروار برابر با ۱۰۰۰ پوند^۲) که برابر با ۶۷۸۵ تن می‌باشد. (۱۱۴۰۰ هزار پوند).

۷۰۰۰ خروار گاه = ۳/۱۲۵ تن (۲/۲۷۵ هزار پوند)

گمرکات: ۲۷۱۰۰۰ هزار تومان (۹۰/۳۳۳/۶ هزار پوند)

تذکرها و پاسپورت: ۲۰۰۰۰ تومان (۶/۶۶۶/۱۳ هزار پوند)

که جمعاً ۳۸۵/۶۷۴/۱۹ هزار پوند می‌شود.

۱. احتمالاً به علت به صرفه نبودن آن. (مترجم)

۲. برابر با ۴۵۳/۴۰۰ کیلوگرم.

پول رایج ایران، قران یا فرانک ایرانی است و هر ۱۰ قران برابر با یک تومان است. با این وجود، در حال حاضر، سکه^۱ یک تومانی وجود ندارد^۱ و تنها در محاسبات از این نام استفاده می‌کنند.

راه‌های تجاری

مسیرهایی که از آن‌ها به تبریز کالا وارد می‌شوند عموماً اروپایی هستند و این امر از طریق ترابوزان و ارزروم، از طریق روسیه با گذشتن از تفلیس و جلفا و سپس از طریق بندر آستارا در دریای خزر صورت می‌گیرد.

آمارهای تجارت این راه‌ها جمع‌آوری شده‌اند اما میزان واردات کالا از دورترین نقاط جنوب ایالت، بسیار اندک است؛ یعنی هم برای الکساندرتا، که از طریق حلب و موصل صورت می‌گیرد، و هم برای بغداد و سلیمانیه. این کالاها اساساً انگلیسی هستند و هیچ آماری از میزان تجارت آن‌ها در دست نیست و حکومت ایران نیز به هیچ وجه اطلاعاتی در این خصوص در اختیار نمی‌گذارد.

هم‌چنین صادرات کالاهای تجاری قابل توجهی در جنوب ایالت وجود دارد که اقلام صادراتی آن عبارت‌اند از مازو، پشم، صمغ، کتیرا و غیره که از طریق صحنه در ایران به بغداد حمل می‌شود و در عین حال که از آذربایجان خارج می‌شوند، از هیچ خطوط گمرکی عبور نمی‌کنند و ردیابی آن‌ها امری دشوار می‌باشد. امید است ترتیباتی اتخاذ و این آمارها جمع‌آوری شوند.

علاوه بر کالاهایی که از انگلستان وارد می‌شود و به آن‌ها اشاره شد، باید به کالاهای فلزی اشاره نمود. در حقیقت، قلم‌تراش‌های انگلیسی از این لحاظ که باعث می‌شوند مدادها به درستی کار کنند، خواهان زیادی دارند. قلم‌تراش‌ها به یک تیغه بسیار فوق العاده نیاز دارند تا مدادها به درستی کار کنند. قفل‌ها، پیچ‌ها، چاقوهای قصابی، ارّه، و تیشه‌هایی با کیفیت بالا، بازار فروش خوبی دارند. ممکن است بررسی بازار برای تمام کسانی که می‌خواهند از وضعیت کار فلزآلات آگاه شوند، ضروری به نظر برسد. در این صورت کم‌هزینه‌ترین راه برای مسافرت، سفر با کشتی بخار از لندن یا لیورپول به باتوم و سپس حرکت با قطار از باتوم به خط آهن آق ستافا^۲ و باکو و حرکت از این نقطه به تبریز است. هزینه این سفر، که سفری درجه دو محسوب می‌شود، ۳۰ لیره است. در چنین سفری هیچ مشکلی برای کسانی که زبانشان آلمانی است، وجود ندارد، زیرا شمار آلمانی‌هایی که در راه آهن ماورای قفقاز روسیه و هم‌چنین در ایستگاه‌های تلگرافی این کشور به کار مشغول‌اند، فراوان است. درواقع کسانی که تنها به دو زبان فرانسه و آلمانی صحبت می‌کنند، در این مسافرت با مشکلی مواجهه نمی‌شوند.

۱. در آن زمان، سکه‌های پنج ریالی وجود داشت و تنها پس از سقوط پهلوی اول و در دهه ۱۳۲۰ شمسی بود که برای اولین بار، سکه‌های ۱ تومانی ضرب شدند. (مترجم)

۲. آخ سفه.